

عزیزان

خاطرات هنری مهندس همایون خرم

به سعی: علی و کیلی

سرشناسه	: خرم، همایون، ۱۳۰۹ -
عنوان و نام پدیدآور	: خاطرات هنری همایون خرم / همایون خرم.
مشخصات نشر	: تهران: بدرقه جاویدان: نامک، ۱۳۸۷.
مشخصات ظاهری	: ۷۶۴ ص: مصور.
شابک	: ۹۷۸-۶۰۰-۵۳۸۱-۰۱-۶
وضعیت فهرست‌نویسی	: فیبا.
موضوع	: خرم، همایون، ۱۳۰۹ -- خاطرات.
موضوع	: موسیقیدانان ایرانی -- خاطرات.
رده‌بندی کنگره	: ۱۳۸۷ آ ۳ خ / ML۴۱۰
رده‌بندی دیویی	: ۷۸۹/۰۹۲
شماره کتابشناسی ملی	: ۷۴۰۳۱۵۱

۶۶۴۱۱۵۰۸
۶۶۴۱۴۳۶۲

سندوق پستی
۱۱۱۵۵-۳۱۹۷

خاطرات هنری مهندس همایون خرم

تألیف: مهندس همایون خرم

چاپ دوستان - نوبت چاپ: دوم، ۱۴۰۰

شمارگان: ۱۰۰ نسخه

ISBN: 978-600-5381-01-6

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۵۳۸۱-۰۱-۶

فروشگاه بدرقه جاویدان: خیابان ولی عصر، نیش فاطمی، تلفن: ۸۹۷۵۵۸۱-۳

قیمت: ۳۰۰۰۰۰ تومان

فهرست

۱۳ فصل اول: سرآغاز
۷۷ فصل دوم: در مکتب صبا
۷۹ دیدار با صبا
۸۲ کلاس صبا
۸۴ روش تدریس صبا
۸۸ شیوه نوازندگی صبا
۸۹ شاگردان استاد صبا
۹۷ اخلاق صبا
۹۸ مرگ صبا
۱۰۵ فصل سوم: همکاران ترانه سرا
۱۰۹ اولین ترانه
۱۱۱ تورج نگهبان
۱۴۳ رحیم معینی کرمانشاهی
۱۵۳ بیژن ترقی
۱۶۰ کریم فکور
۱۶۴ محمدحسن رهی معیری
۱۷۰ سیمین بهبهانی
۱۷۱ بهادر یگانه
۱۷۳ عبدالله الفت
۱۷۴ اسماعیل نواب صفا
۱۷۶ محمدعلی شیرازی
۱۷۸ شهرآشوب (محمود ثنایی)

خاطرات هنری همایون خرم

۱۸۰	ابوالحسن ورزی
۱۸۱	پرویز وکیلی
۱۸۳	نظام فاطمی
۱۸۴	هدایت‌الله نیرسینا
۱۸۵	علی صارمی
۱۸۶	مهدی سهیلی
۱۸۷	ایرج تیمورتاش
۱۸۷	حسین شاه‌زیدی
۱۸۸	هوشنگ ابتهاج
۱۹۱	قیصر امین‌پور
۱۹۱	سعید طبیبی
۱۹۳	رضا جنتی عطایی

فصل چهارم: اجراکنندگان ترانه‌ها و آوازا

۱۹۷	فصل پنجم: یاد برخی از هنرمندان
۳۰۵	روح‌انگیز (بتول عباسی)
۳۰۶	قمرالملوک وزیری
۳۱۰	ملوک ضرابی کاشانی
۳۱۴	عزت روحبخش
۳۱۷	داریوش رفیعی
۳۱۸	حسن گلنراقی
۳۲۰	غلامحسین بنان
۳۳۱	عبدالعلی وزیری
۳۳۹	بانو شمس
۳۴۱	عماد رام
۳۴۳	ایرج بسطامی
۳۴۶	علیشی وزیری
۳۴۷	روح‌الله خالقی
۳۵۳	ابراهیم‌خان منصوری
۳۶۰	برادران محجوبی (رضا محجوبی - مرتضی محجوبی)
۳۶۵	اسماعیل‌خان مه‌رتاش
۳۷۷	مجید وفادار
۳۷۹	مرتضی‌خان نی‌داوود
۳۸۳	خانواده مین‌باشیان
۳۸۶	رکن‌الدین‌خان مختاری
۳۹۰	مشیرهمایون شه‌ردار
۳۹۱	

۳۹۴ موسی معروفی - جواد معروفی
۴۰۸ البرز نیکوپور
۴۱۱ مهدی تاکستانی
۴۱۳ حبیب‌الله صالحی
۴۱۴ شاپور حاتمی
۴۱۵ ابراهیم‌خان سرخوش
۴۱۶ حسن ابرسعیدی
۴۱۶ فریدون حافظی
۴۱۸ فرهنگ شریف
۴۲۱ جلیل شهناز
۴۳۰ انوشیروان روحانی
۴۳۵ حسین دهلوی
۴۴۱ فرهاد فخرالدینی
۴۴۷ نوازندگان ضرب
۴۴۷ حسین تهرانی
۴۵۵ محمد اسماعیلی
۴۵۷ حسین همدانیان
۴۶۱ امیرناصر افتتاح
۴۶۳ جهانگیر ملک
۴۶۶ نوازندگان ستور
۴۶۶ رضا ورزنده
۴۷۰ منصور صارمی
۴۷۴ مجید نجاحی
۴۷۶ حسن سلطانی
۴۷۸ فضل‌الله توکل
۴۷۹ فرامرز پایور
۴۹۱ مرتضی عبدالرسولی
۴۹۳ نی نوازان
۴۹۳ حسن کسایی
۴۹۵ محمد موسوی
۴۹۶ حسن ناهید
۴۹۸ احمد عبادی
۵۰۳ فریدون فرزانه (۱۳۶۲-۱۳۸۹)
۵۰۵ محمد یاحقی
۵۰۶ محمد بهارلو
۵۰۹ حمید شمس
۵۰۹ ابراهیم قنبری مهر

خاطرات هنری همایون خرم

۵۱۱ حسین عمومی
۵۱۳ فریدون مشیری
۵۲۲ مهدی خالدی
۵۳۵ حبیب‌الله بدیعی
۵۴۷ علی تجویدی
۵۷۰ پرویز یاحقی
۵۸۰ رحمت‌الله بدیعی
۵۸۵ اسدالله ملک
۵۸۹ محمود تاج‌بخش
۵۹۲ حسینعلی ملاح
۵۹۵ عباس شاپوری
۵۹۷ لقمان ادیمی
۶۰۰ شهرام فزازاده
۶۰۱ یک قاضی هنرمند
۶۰۲ عطاءالله خرم
۶۰۶ نوذر پرنگ (نقی حاج آخوندی)
۶۰۷ جلال ارده‌الی
۶۱۸ مجلات موسیقی
۶۲۷ شرکت‌های صوتی
۶۳۵ فصل ششم: گفت‌وگو
۶۹۵ پیوست یک
۷۰۹ پیوست دو: موسیقی‌نامه همایون خرم
۷۱۰ آ- آثاری شامل تک‌نوازی و هم‌نوازی
۷۱۶ ب- اجرای ردیف مکتوب موسیقی ایرانی
۷۱۶ پ- ترانه‌ها و تصنیف‌ها
۷۳۹ ت- گل‌های رنگارنگ
۷۵۳ ث- گل‌های تازه
۷۵۹ ج- یک شاخه گل
۷۶۲ چ- برگ سبز
۷۶۶ ح- برنامه‌های موسیقی ایرانی و استریو فونیک رادیو (اف-ام)
۷۷۳ خ- سایر آثار
۷۷۷ پیوست سه: زندگی‌نامه همایون خرم
۷۷۸ آ- آثاری شامل تک‌نوازی و هم‌نوازی
۷۷۸ ب- ترانه‌ها و تصنیف‌ها

به نام خدا

مقدمه

اکنون با اینکه مدتی است کار نوشتن و ویرایش بخش اصلی کتاب خاطرات هنری اینجانب به پایان رسیده است، همچنان در ذهن خود به دنبال چارچوبی بودم که مقدمه‌ای بر آن بنویسم و مجموعه را برای ادامه کار به ناشر محترم بسپارم و واقعاً هرچه جست‌وجو کردم، نتوانستم مطالب مناسبی - آن‌گونه که مرسوم نویسندگان حرفه‌ای است - در فکر خود تنظیم و بر روی کاغذ تحریر کنم؛ چه کار اصلی من چیز دیگری بوده است و هست: از نظر کار رسمی که در حقیقت در زمینه تحصیلات تخصصی من بوده است که همواره با مباحث الکترونیسیته و برق درگیر بوده‌ام و در زمینه کار هنری (که همه زندگی واقعی من بوده است) نیز همواره با زبان موسیقی حرف‌های خود را گفته‌ام که همان زبانی است که «هر جا سخن از گفتن بازمی‌ماند، آغاز می‌شود». بنابراین چه بسا برایم آسان‌تر بود اگر حرف‌های خود را در این مقدمه با همان زبان موسیقی می‌گفتم. به هر حال باید بنویسم...

می‌نویسم و همین‌جا خاطره روزی را به یاد می‌آورم که یکی از دوستان عزیز و قدیمی قلمی را به بنده دادند و با اصرار از من خواستند که با همان قلم کار نوشتن خاطرات هنری خود را شروع کنم که نکردم و باز هم بودند عزیزان بسیاری که گاه و بی‌گاه چنین مطلبی را عنوان می‌کردند. اما باز روزی را به یاد می‌آورم که آقای «علیرضا علمی» مدیر محترم انتشارات بدرقه جاویدان، به منزل ما آمدند و ضمن دیداری که با هم

داشتیم، با برخورد مهرآمیز خود چنان مرا تحت تأثیر قرار دادند که واقعاً تصمیم گرفتم این کار را انجام دهم و اکنون از این بابت بسیار خوشحالم. البته از قبل ایشان را در برخی مجامع هنری و فرهنگی دیده بودم و همگان می‌دانند که این خانواده تا چه حد به فرهنگ ایرانی و گسترش و حفظ آن خدمت کرده‌اند. شاید در همان لحظات دیدارمان یا درست پس از آن بود که با خودم فکر می‌کردم اگر استاد صبا، استاد بزرگوار اینجانب، نیز در زمان عمر مادی کوتاه خود آن قدر فرصت داشتند که در کنار همه زحماتی که برای موسیقی این سرزمین کشیدند، خاطرات خود را نیز می‌نوشتند، چه منبع ارزشمندی امروز در اختیار ما قرار داشت. یا برای نمونه اگر شادروان روح‌الله خالقی کتاب «سرگذشت موسیقی ایران» را نوشته بود، الآن بسیاری از اطلاعاتی را که از شرح حال اجتماعی موسیقی در آن زمان و نیز بزرگانی نظیر علینقی خان وزیری داریم، نداشتیم و چه بسا نام‌هایی که اگر در این کتاب و سایر کتاب‌ها نیامده بود، فراموش می‌شد. شاید به همین دلیل بود که هنگامی که انتشارات بدرقه جاویدان به گونه‌ای پی‌گیر و با پشتکار و مهر بسیار بر این کار اصرار ورزید، خود را موظف به انجام آن دیدم.

مورد دیگری نیز که مرا بیشتر به این کار ترغیب کرد، این بود که از هنرمندان و دوستان عزیز همدوره خودم که همگی افراد شاخص و تأثیرگذاری در موسیقی ایرانی بودند، نظیر شادروان مهدی خالدی (که البته مقدم بر همه ما بودند)، شادروان علی تجویدی، زنده‌یاد حبیب‌الله بدیعی، زنده‌یاد پرویز یاحقی، شادروان جواد معروفی، جناب جلیل شهناز و جناب فرهنگ شریف که عمرشان دراز باد، هیچ‌یک خاطرات هنری خود را منتشر نکردند که اگر نوشته بودند، چه گنجینه‌ای امروز در اختیار بود و این گفته مرا شاید بیش از همه پژوهشگران و دانشجویان درک می‌کنند که به ویژه در زمینه هنر موسیقی با وجود قدمت و سابقه چند هزار ساله آن در کشورمان کمتر نوشته و گفته شده است.

به هر حال، به یاری شاگرد عزیزم، آقای «علی وکیلی» قلم را به دست گرفتم و مشغول شدم. البته ایشان به من گفته‌اند که خودشان نیز مطالبی را در دنباله این مقدمه خواهند نوشته و واقعاً نمی‌دانم که نوشته‌اند یا خیر. ولی این مطلب را می‌خواهم حتماً بگویم که با وجود اینکه هر بار که آهنگی را ساختم یا قطعه‌ای را نواختم، از استقبال جامعه به یک نحو و از اینکه جواب احساس خود را داده‌ام به نحو دیگری

راضی شده‌ام، باید اعتراف کنم که پس از پایان کار این کتاب به نحو دیگری راضی شده‌ام که با همه آن راضی شدن‌ها فرق می‌کند. نمی‌دانم دلیل اصلی آن چیست ولی مطمئنم یکی از دلایل آن وظیفه‌ای بوده است که هرچند پنهان ولی همواره احساس می‌کردم که باید به سهم خود نامی از همه اساتید و بزرگانی که با تلاش‌های همه‌جانبه خود، در دوره‌ای بیانگر و جوابگوی احساس جامعه ما بوده‌اند، بیاورم و در این مورد چند تذکر باید بدهم:

یکم. قبل از هرچیز باید مراتب سپاس خود را نسبت به همه عزیزانم که در این راه راه یاری کردند بیان کنم: از شاگرد عزیزم، آقای «علی وکیلی» که کار اصلی تهیه، نوشتن و تنظیم مطالب این کتاب را با نهایت دقت به انجام رساندند؛ از ناشر محترم آقای «علیرضا علمی» که واقعاً مشتاق انتشار این کتاب بودند و نیز جناب محمد صدری که در این راه زحمات بسیاری کشیدند؛ از اعضای خانواده خودم که قطعاً اگر شرایط و محیط را آماده و مهیا نمی‌کردند، هرگز قادر به انجام این کار نبودم و این را صرفاً از باب تذکر می‌گویم که همسر فداکار و فرزندان عزیز و مهربانم در همه کارهایی که تاکنون انجام داده‌ام پشتیبان واقعی و همراه و همدل من بوده‌اند. و بالاخره از همه عزیزان دیگری سپاسگزاری می‌کنم که با پیشنهاد خود یا با یادآوری خاطرات گذشته مرا در این راه یاری کردند.

دوم. در ذکر نام دوستان عزیز و هنرمندم حتی الامکان سعی کردم که از واژه‌هایی نظیر «استاد» و ... استفاده نکنم تا خدای ناکرده خوانندگان محترم در قضاوت خود گمراه الفاظ بنده نشوند. جایگاه و ارزش هنری همه عزیزان نزد مردم با فرهنگ کاملاً شناخته شده و آشکار است؛ در حقیقت خود مردم هنرمندان واقعی خود را همیشه بهتر می‌شناسند و ناظر و داور واقعی خود مردم هستند. به همین دلیل تنها در مواردی نظیر «استاد صبا» که استاد بزرگوار اینجانب بوده‌اند و هم‌ردیفان ایشان از نظر پیش‌کسوتی و سابقه هنری از لفظ «استاد» استفاده شده است.

سوم. اگرچه در متن کتاب نیز متذکر شده‌ام، هدف من در بیان خاطرات هنری خود با دوستان و عزیزانم، نوشتن شرح حال نبوده است، چون این مسأله موضوع دیگری است. هدف اصلی من تنها بیان خاطرات هنری خود و ذکر مطالبی است که شاید در

جاهای دیگر کمتر یا از دیدگاه دیگری شنیده شده باشد. همین طور اگر نامی را از قلم انداخته‌ام، تنها به دلیل فراموشی بوده است. همچنین کمی یا زیادی مطالب به هیچ وجه بیانگر ارزش‌های هنری افراد نمی‌تواند باشد و صرفاً به آن دلیل بوده است که مثلاً با بعضی از دوستان برخوردارهای کمتر یا بیشتری داشته‌ایم. در ترتیب ذکر نام افراد و دوستان عزیزم نیز هیچ ترتیب و نظم خاصی را به کار نبسته‌ام و امیدوارم خوانندگان محترم کتاب نیز به این مسأله توجه فرمایند.

چهارم. متأسفانه همزمان یا پس از اتمام کار کتاب و ویرایش آن، تعدادی از هنرمندان عزیزمان را از دست دادیم، نظیر علی تجویدی، پرویز یاحقی، اسماعیل نواب‌صفا، عباس شاپوری، خانم‌ها الهه و مهستی، قیصر امین‌پور و... که اگر مطلب مربوط به هر یک از آنها به پایان رسیده بود، دیگر آن را بازنویسی نکردیم، چون واقعاً اعتقاد دارم که «هرگز نمیرد آن که دلش زنده شد به عشق».

پنجم. بسیار تلاش کردیم که تصویرهایی از همه عزیزان در متن کتاب داشته باشیم که متأسفانه امکان‌پذیر نشد و چه بسا تهیه حتی یک عکس با چه مشکلاتی همراه شد. برای نمونه به تصویر شادروان «بهادر یگانه» اشاره می‌کنم که واقعاً با پی‌گیری و تماس مداوم سرانجام موفق به یافتن پسر ایشان در آمریکا شدیم و ایشان به طریقی تصویری از آن زنده‌یاد را در اختیار ما قرار دادند. علت اصلی این مشکل هم شاید به خود من برمی‌گردد که نظیر بسیاری موارد دیگر، در این کار هم نظم خاصی نداشته‌ام و در جمع‌آوری و تهیه عکس هم کوتاهی بسیار داشته‌ام. همچنین تلاش شده است که اگر عکسی خاصی از کتاب یا مرجع مشخصی آورده شده است، نام آن مرجع هم ذکر شود.

ششم - از میان تعداد بسیار زیادی از اشعار عزیزان و دوستان هنرمندم که به اینجانب اظهار محبت شده بود، تنها چند تایی را به رسم یادگار و به نمایندگی از سایرین در بخش پیوست‌های کتاب آورده‌ایم. در مواردی که دستخط عزیزان نیز قابل چاپ بوده، آن هم آورده شده است، نظیر دستخط‌های سرکار خانم سیمین بهبهانی، شادروان مهرداد اوستا، زنده‌یاد ابوالحسن ورزی و...

هفتم. برای آشنایی بیشتر عزیزان خواننده کتاب با آثار بنده، تلاش کردیم که فهرست آهنگ‌های با کلام و نواخته‌های منتشرشده اینجانب، هرچند به طور ناقص، در پیوست جداگانه‌ای آورده شود. به ویژه در مورد هر ترانه، تا جایی که حافظه‌ام یاری می‌کرده است، نام ترانه‌سرا و سایر مشخصات نیز آورده شده است.

هشتم. اگر خوانندگان عزیز به نحوه تنظیم فصول کتاب دقت فرمایند:

۱. هر فصل به گونه‌ای تنظیم شده است که به طور جداگانه نیز بتوان آن را مطالعه کرد؛ به طوری که اگر فردی فقط علاقه‌مند به شرح زندگی هنری خود اینجانب باشد، شاید تنها با مطالعه فصل اول کتاب به این هدف برسد.

۲. به پاس احترام به استاد بزرگوارم، جناب ابوالحسن خان صبا، فصل جداگانه‌ای را به ایشان اختصاص داده‌ام (فصل دوم).

۳. فصل سوم مربوط به ترانه‌سرایانی است که افتخار همکاری مشترک با این عزیزان را داشته‌ام و فصل چهارم به خوانندگان آثار اینجانب اختصاص یافته است. علت تقدم فصل سوم بر چهارم این است که چون اکثر مردم ما آثار موسیقایی را بیشتر به نام خواننده آن اثر می‌شناسند نه آهنگساز و ترانه‌سرا، به نظر رسید که شاید با این کار مردم به پدیدآورندگان یک اثر هنری توجه خاص نمایند و خواننده عزیز را به عنوان اجراکننده آن اثر بشناسند که ارزش خاص خودش را دارد.

نهم. امیدوارم که در آینده بسیار نزدیک، نت تعداد زیادی از آثار اینجانب به چاپ برسد که مقدمات آن هم اکنون فراهم شده است. با این کار امید دارم خواسته آن دسته از عزیزانی را نیز که درخواست داشتن متن نت این آهنگ‌ها را داشته‌اند، پاسخ گفته باشم.

دهم. از گذشته تاکنون، تا جایی که خود دیده‌ام، خواننده‌ام و شنیده‌ام، بهترین و منصف‌ترین داور در مورد آثار هنری و فرهنگی، «مردم» هستند؛ چنانچه در مورد آثار اجراشده خود من و هریک از دوستانم بارها به همین نتیجه رسیده‌ام. اکنون نیز مطمئن هستم که در مورد این کتاب هم مردم قضاوت اصلی و نهایی را خواهند کرد و البته اگر آنچه را که به عنوان خاطرات هنری خود به آنها تقدیم کرده‌ام، مورد قبول و پسندشان واقع افتد که زهی سعادت.

یازدهم. و در پایان ضمن تکرار تشکر از همه دست‌اندرکاران در به وجود آمدن، انتشار و توزیع این اثر مکتوب، بار دیگر از شاگرد عزیزم، آقای «علی وکیلی» که با زحمات شبانه‌روزی و تکاپو در به دست آوردن آنچه برای تهیه و تکمیل این کتاب لازم بود، تلاش کردند و فی‌الواقع در مکتب «عشق» نمره ممتاز را گرفتند، نهایت امتنان و قدرشناسی خود را اعلام داشته و برای ایشان توفیق روزافزون را از درگاه احدیت تقاضا می‌نمایم.

ارادتمند همه هنرمندان و هنردوستان

همایون خرم - اردیبهشت ۱۳۸۷

